

De invloed van de ouder-ouder relatie op de ouder-kind relatie na een scheiding

Data from The Netherland Kinship Panel Study (NKPS) was used to examine the effects of divorce and the quality of the parent-parent relationship on the parent-child relationship. Both mother-child and father-child relationships were examined. We furthermore looked into how social economic status might influence these effects. Our hypothesis was that divorce negatively influenced the parent-child relationship. This was confirmed by the data provided by the Kinship Panel Study. It was additionally expected that parents who experienced conflict had a less positive parent-child relationship in comparison with parents who did not experience conflict. This second hypothesis was again supported by the provided dataset. However, we did not find any constructive evidence to support the notion that the parents' social economic status had any effect on the parent-child relationship after a divorce.

Keywords: divorce, parent-parent relationship, parent-child relationship, socioeconomic status

Bachelorscriptie Sociologie
Charlotte Veringa (5729580)
c.a.veringa@students.uu.nl

Begeleider: Jornt Mandemakers (j.j.mandemakers@uu.nl)

Tweede beoordelaar: Tara Koster

Inleiding

Sinds 1950 is er een stijgende lijn te zien in het aantal huwelijksontbindingen per jaar. Waar in 1950 6462 huwelijken eindigden in een scheiding, beëindigden er in 2017 35.020 mensen hun relatie.¹ In 2017 koos 1/10 echtparen voor een beëindiging van hun relatie (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2018a). Bij meer dan de helft van de relatieontbindingen in 2017 waren een of meer kinderen betrokken (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2018b). Volgens onderzoek van Spruijt & Kosmos (2010) maakt jaarlijks 1,6% van de thuiswonende kinderen in Nederland een scheiding van de ouders mee.

Amato, Loomis & Booth (1995) onderzochten de lange termijn gevolgen van een ouderlijke scheiding voor het welzijn van kinderen. Volgens het onderzoek hebben kinderen wiens ouders zijn gescheiden een lager welzijn in vergelijking tot kinderen wiens ouders niet zijn gescheiden. Naast een afname in welzijn heeft een beëindiging van de ouderlijke relatie andere negatieve gevolgen. Zo behalen kinderen van gescheiden ouders vaak lagere resultaten op school in vergelijking tot leeftijdsgenoten zonder gescheiden ouders en kunnen er bij kinderen met gescheiden ouders psychologische problemen en gedragsproblemen ontstaan (Booth & Amato, 1991).

De relatie tussen ouders en kinderen heeft bijna altijd te lijden onder de gevolgen van een scheiding. Zo kan een scheiding leiden tot een gebrek in betrokkenheid van de ouders. Daarnaast hebben kinderen vaak te lijden onder het conflict tussen ouders, wat vaak ontstaat bij het beëindigen van een relatie (Amato, 2000). De ouder-kind relatie wordt sterk beïnvloedt door de relatie die de ouders met elkaar hebben. Kinderen wiens ouders na een scheiding positief contact met elkaar hebben, hebben een betere relatie met hun ouders in vergelijking tot kinderen wiens ouders in conflict met elkaar zijn (Ahrns, 2007). Ook als er geen scheiding plaatsvindt is de relatie tussen de ouders van invloed op de ouder-kind relatie. Een goede ouder-kind relatie is zeldzaam als de relatie tussen ouders slecht is (Erel & Burman, 1995).

Eerdere onderzoeken hebben gekeken naar het effect van de sociaaleconomische status van de ouder op de ouderlijke relatie en scheiding (Conger, Conger & Martin, 2010). Volgens deze onderzoeken hangt een lage sociaaleconomische status samen met instabiliteit en conflict binnen het huwelijk. Een lage sociaaleconomische status gaat vaak gepaard met veel economische stress. Deze stress heeft negatieve gevolgen voor de ouder-kind relatie (Erel &

¹ De cijfers van 2017 zijn inclusief de mensen die ervoor kozen om een geregistreerd partnerschap te beëindigen. Geregistreerd partnerschap is in Nederland sinds 1998 toegestaan.

Burman, 1995). Als gevolg van deze stress kunnen ouders problemen ervaren in het ouderschap of ouders kunnen ongepast reageren op hun kinderen.

In dit onderzoek zal als aanvulling op ander onderzoek worden gekeken naar meerdere variabelen zoals ouderlijke scheiding, de ouder-ouder relatie, de ouder-kind relatie en de economische dimensie die hiermee is verbonden. Ook wordt er gekeken naar de relatie tussen deze variabelen. Niet eerder is er in onderzoek gekeken naar de combinatie van deze variabelen. Daarnaast wordt er in dit onderzoek niet alleen gekeken naar mensen die wettelijk zijn gescheiden, maar ook naar mensen die na een lange relatie besloten om uit elkaar te gaan. Omdat scheiden in onze samenleving enorm vaak voorkomt is het belangrijk om alle aspecten te onderzoeken. Als alle effecten van een scheiding in kaart zijn gebracht kan beleid worden afgesteld op het voorkomen en beperken van deze effecten. Zodat minder kinderen negatieve gevolgen hoeven te ervaren van een scheiding.

De volgende onderzoeksvraag zal in dit onderzoek worden behandeld:

Hoe wordt de ouder-kind relatie beïnvloedt door een scheiding en de relatie tussen ouders, in welke mate is er een verschil tussen mensen van verschillende economische achtergronden?

Om deze onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden wordt er eerst gezocht naar een antwoord op de volgende deelvragen:

- 1. Wat is effect van het beëindigen van een relatie tussen de ouders op de ouder-kind relatie?*
- 2. Wat is het effect van de ouder-ouder relatie op de ouder-kind relatie?*
- 3. Hoe wordt deze relatie beïnvloed door de sociaaleconomische status van de ouders?*

Theorie

Scheiding en de ouder-kind relatie

Het beëindigen van een relatie of huwelijk is niet op één moment vast te leggen (Amato, 2000). Het is een proces dat begint op het moment dat het koppel nog samen is en eindigt op het moment dat de relatie al langere tijd voorbij is. Dit proces ervaren veel mensen als stressvol. Het proces van scheiding is niet alleen stressvol voor de ouders die het meemaken, ook kinderen kunnen gebukt gaan onder de uitkomsten en gevolgen van een scheiding. Een ouderlijke scheiding kan veel veranderingen met zich meebrengen. Zo moeten kinderen soms van school veranderen, verhuizen of hebben ze last van het conflict dat mogelijk speelt tussen de ouders.

Het vormen van een relatie tussen ouder en kind is een intens proces (Peterson & Rollins, 1987). Binnen de ouder-kind relatie wordt gedachtegoed uitgewisseld en worden meningen gevormd. De ouder-kind relatie is vaak sterker dan andere relaties en is voor beide erg belangrijk. Vanuit het kind gezien zijn de ouders van groot belang omdat ze zorgen voor de opvoeding, waarbij ze het kind voorzien van economische bronnen en informatie. Daarnaast zijn ouders van belang bij de vorming van de normen en waarden van het kind. Voor ouders zijn kinderen van enorm belang omdat ze zorgen voor een nieuwe dimensie binnen het leven. Wanneer kinderen een goede relatie hebben met hun ouders voorafgaand aan de scheiding kunnen ze de scheiding van hun ouders vaak beter opvangen dan in een situatie waarin de relatie met de ouders slecht is (Chambers, 2012).

De ouder-kind relatie na een scheiding

De ouder-kind relatie na een scheiding wordt voor het grootste deel beïnvloed door de relatie tussen ouders na een scheiding (Ahrns 2007; Aitken, 2008). Kinderen wiens ouders na een scheiding positief contact met elkaar hebben, hebben een betere relatie met hun ouders in vergelijking tot kinderen wiens ouders in conflict met elkaar zijn (Ahrns, 2007). Ook als er geen sprake is van een ouderlijke scheiding kan de relatie tussen de ouders grote gevolgen hebben voor de ouder-kind relatie (Erel & Burman, 1995). Dat het onderhouden van een goede ouder-kind relatie moeilijk is als er sprake is van ouderlijk conflict, is te verklaren door het *spillover* principe. Volgens het *spillover* principe worden de negatieve gevoelens binnen de ouderlijke relatie overgenomen in de ouder-kind relatie. Er zijn drie mechanismes die kunnen verklaren hoe ouderlijk conflict de ouder-kind relatie beïnvloedt (Erel & Burman, 1995). Het eerste mechanisme wordt ook wel het *scapegoat* mechanisme genoemd. Door focus te leggen op het gedrag en de problemen van het kind hebben de ouders afleiding van

hun eigen problemen. Het tweede mechanisme gaat uit van *social learning*. De *social learning theory* gaat ervan uit dat gedrag wordt aangeleerd door het observeren en imiteren van gedrag van anderen (Bandura, 1969). Gedrag dat wordt geobserveerd in de relatie tussen de ouders wordt overgenomen in de ouder-kind relatie. Bij conflict is de relatie die geobserveerd wordt tussen de ouders negatief. Dit wordt overgenomen in de ouder-kind relatie. Het laatste mechanisme wordt ook wel de *socialization hypothesis* genoemd. Ouders die problemen ervaren zijn minder consistent in het straffen van kinderen en gebruiken minder efficiënte opvoedingstechnieken in vergelijking tot ouders zonder conflict.

Wanneer ouders gaan scheiden hebben de kinderen in veel gevallen last van een loyaliteitsconflict. Kinderen proberen een goede en eerlijke relatie te onderhouden met beide ouders, maar omdat de relatie tussen de ouders slecht is ervaren ze schuldgevoelens en stress als ze met beide ouders om blijven gaan (Buchanan, Maccoby & Dornbusch, 1991). Ze zijn angstig over de gevolgen die een goede relatie met de ene ouder heeft op de relatie met de andere ouder. Zelfs 20 jaar na een scheiding kunnen kinderen nog last hebben van een loyaliteitsconflict. In sommige gevallen kiezen kinderen ervoor om de kant van één ouder te kiezen. Anderen blijven last hebben van loyaliteitsproblemen omdat ze het idee hebben dat ze de ouderlijke relaties compleet gescheiden van elkaar moeten houden (Ahrons, 2007). Een verslechtering van de ouder-kind relatie kan ook worden gezien als probleem in de gelegenheid. Kalmijn (2012) noemt dit de *common effect* hypothese. Volgens Kalmijn kunnen kinderen, wiens ouders nog bij elkaar zijn, beide ouders op hetzelfde moment zien. Ouders kunnen de kinderen gelijktijdig ondersteunen en voorzien van advies. Bij kinderen wiens ouders uit elkaar zijn is dit vaak niet het geval. De kinderen moeten hun tijd verdelen tussen beide ouders. Daarnaast kan het ook nog zo zijn dat het contact met een van de ouders helemaal wegvalt. Volgens Aitkens (2008) verliest bijna twintig procent van de ouders, die het huis na een ouderlijke scheiding verlaat, contact met hun kinderen.

H1: Een ouderlijke scheiding heeft een negatief effect op de ouder-kind relatie.

H2: Een goede relatie tussen ouders heeft een positief effect op de ouder-kind relatie.

Sociaaleconomische status en de ouder-kind relatie

Ouders dragen hun sociaaleconomische status af aan hun kinderen. Deze overdracht van sociale klasse, beroepsstatus en inkomen van generatie op generatie wordt ook wel intergenerationele mobiliteit genoemd. Ouders met een hoge sociaaleconomische status zijn in staat om meer middelen in te zetten die hun kind kunnen ondersteunen tijdens de

ontwikkeling (Björklund, Jäntti & Solon, 2007). Dit maakt dat kinderen van een hogere sociaaleconomische achtergrond zelf ook een hogere kans hebben om een hoge sociaaleconomische status te verkrijgen.

De sociaaleconomische achtergrond van ouders beïnvloedt de emotionele relatie die ouders met hun kinderen hebben en de manier waarop ze hun kinderen opvoeden (Hoff, Laursen & Tardif, 2002; Dodge, Pettit & Bates, 1994; Sampson & Laub, 1994). Waar ouders met een lage sociaaleconomische achtergrond het belangrijk vinden dat kinderen voldoen aan de maatschappelijke norm, is het voor ouders van een hoge sociaaleconomische status belangrijk dat kinderen initiatief ontwikkelen (Hoff, Laursen & Tardif, 2002). Ook in de opvoedingstechnieken zitten er grote verschillen tussen ouders van een hoge- en lage sociaaleconomische achtergrond. Zo zijn ouders met een lage sociaaleconomische status eerder geneigd om gebruik te maken van strengere opvoedingstechnieken om te voorkomen dat hun kind betrokken raakt bij norm overschrijdende activiteiten (Astone & McLanahan, 1991). Ze zullen sneller agressief gedrag vertonen en goedkeuren. Daarnaast zullen ze sneller hun kinderen straffen als er regels overtreden worden, in vergelijking tot ouders met een hoge sociaaleconomische achtergrond. Waar ouders met een hoge sociaaleconomische achtergrond in de huiselijke sfeer vrijwel op dezelfde voet staan met hun kinderen, zijn ouders met een lage sociaaleconomische status in huiselijke sfeer vaak autoritaire figuren.

In het grootste deel van de literatuur ligt de focus op de verschillen in de opvoeding tussen ouders van een hoge sociaaleconomische achtergrond en ouders met een lage sociaaleconomische achtergrond. Toch zijn er enkele onderzoeken die zich richten op de relatie tussen sociaaleconomische status en de kwaliteit van de ouder-kind relatie. Volgens Luthar (1997) beïnvloeden armoede en economische stress de kwaliteit van opvoeding die ouders aan hun kind kunnen geven. Ouders in een economisch stressvolle situatie worden beperkt in de mogelijkheid om een ondersteunende opvoeding te bieden en een gevoelige relatie met het kind op te bouwen. Ook Fonagy (2003) erkent deze bevindingen. Een slechte ouder-kind relatie kan volgens hem worden gezien als een gevolg van een lage sociaaleconomische status. De leefsituatie van mensen met een sociaaleconomische achterstand, gecombineerd met stress en het gebrek aan steun in partnerrelaties, beïnvloedt de psychologische toestand van de ouder. Dit heeft negatieve gevolgen voor de ouder-kind relatie wat uiteindelijk het functioneren van het kind beïnvloed (McLoyd, 1990).

Scheiding, ouder-kind relatie en sociaaleconomische status

Mensen die gescheiden zijn ervaren meer economische stress in vergelijking tot mensen die niet gescheiden zijn. Een verklaring die in de literatuur wordt genoemd, is dat beide ouders kosten hebben voor een huishouden, wanneer ze uit elkaar gaan. De kosten voor bijvoorbeeld huur worden niet langer over twee inkomens verdeeld, maar deze kosten moeten door één persoon worden betaald (Selzer, 1994). Daarbij moet genoemd worden dat bijna alle onderzoeken vinden dat de negatieve relatie tussen sociaaleconomische status en gevolgen van een scheiding groter zijn voor vrouwen dan voor mannen (Hoffman & Duncan, 1988; Espenshade, 1979). De economische stress die kan worden ervaren als gevolg van een scheiding heeft ook invloed op de ouder-kind relatie. In tijden van stress, zoals ervaren in een scheiding of als gevolg van economische stress, is ouderschap vaak minder gericht op de kinderen en meer gericht op de ouders zelf (Conger, McCarty, Young, Lahey & Kropp, 1984). Lempers, Clark-Lempers & Simons (1989) onderzochten de gevolgen van economische stress op de ouder-kind relatie. Volgens dit onderzoek hadden ouders die economische stress ervaren minder aandacht voor hun kinderen. Als gevolg hiervan ontstonden er bij het kind gevoelens van eenzaamheid.

Mensen met een lage sociaaleconomische status worden emotioneel zwaarder getroffen door negatieve levensgebeurtenissen, zoals een scheiding, in vergelijking tot mensen met een hogere sociaaleconomische status (Dohrenwend, 1970). Dit komt omdat mensen met een lage sociaaleconomische status beschikken over minder financiële hulpbronnen die hen kunnen ondersteunen tijdens een scheiding. Daarnaast beschikken ze ook over minder niet-financiële hulpbronnen zoals een sociaal netwerk (Dohrenwend, 1973). Ze kunnen hierdoor minder rekenen op sociale ondersteuning tijdens een scheiding. (McLeod & Kessler, 1990). Ook als er geen sprake is van een scheiding, wordt de relatie die mensen hebben beïnvloed. Zo heeft het hebben van economische stress grote gevolgen voor de relatie die ouders met elkaar hebben. Economische stress zorgt voor een toename van vijandige gevoelens in de ouderlijke relatie en een afname van ondersteuning in deze relatie (Roberts, Kuncel Shiner, Caspi & Goldberg, 2007) Deze emotionele stress, die mensen met een lage sociaaleconomische status sneller ervaren, heeft een negatief effect op de kwaliteit van de ouder-kind relatie. Ouders met emotionele stress wijzen namelijk sneller hun kinderen af, zijn emotioneel labiel en kunnen problemen ervaren met het onderdrukken van woede. Daarnaast kunnen ze gaan leunen op hun kinderen voor emotionele support (Tschann, Johnston, Kline & Wallerstein, 1989). Problemen in de ouder-kind relatie na een scheiding zorgen ervoor dat een kind meer kans

heeft op gedrags- en emotionele problemen. Daarnaast zorgen deze ouder-kind problemen ervoor dat een kind zich minder snel kan aanpassen aan nieuwe omstandigheden.

Op basis van de theorieën over de sociaaleconomische status, ouder-kind relatie, de ouder-ouder relatie en scheiding wordt verwacht dat:

H3: Het effect van scheiding op de ouder-kind relatie is sterker voor mensen met een lage sociaaleconomische status.

Ouderlijk conflict, sociaaleconomische status en de ouder-kind relatie

Mensen met een hoge sociaaleconomische status ervaren meer tevredenheid en stabiliteit in hun relatie in vergelijking met mensen met een lagere sociaaleconomische status. Financiële instabiliteit, economische problemen en een laag inkomen worden in verband gebracht met een slechtere relatiekwaliteit en meer problemen in de relatie (Amato, Booth, Johnson & Rogers, 2007). Dit geldt niet alleen voor de relatie tussen de ouders maar ook voor de ouder-kind relatie (Conger, Conger & Martin, 2010). Toenemend ouderlijk conflict en chaos binnen de familie heeft negatieve consequenties voor de ouder-kind relatie. Als ouders in conflict niet kiezen voor een scheiding kunnen kinderen in dat geval soms slechter af zijn als de ouders ervoor kiezen om bij elkaar te blijven (Amato, Loomis & Booth, 1995).

Er wordt verwacht dat mensen met een hoge sociaaleconomische status minder economische stress ervaren, hierdoor minder conflict in het huwelijk hebben en een betere ouder-kind relatie kunnen onderhouden in vergelijking tot mensen met een lage sociaaleconomische status.

H4: Het effect van een slechte ouder-ouder relatie op de ouder-kind relatie is sterker voor mensen met een lage sociaaleconomische status

Data en methode

Databeschrijving

In dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van data The Netherland Kinship Panel Study (NKPS). De data van de NKPS is bijzonder omdat het is afgenomen op multi-actor niveau, waarmee wordt bedoeld dat de focus in het onderzoek niet zozeer ligt op individuen, maar met name op relaties die worden gevormd binnen een familie. Naast gegevens van de hoofdrespondent ('anker') bevat de dataset ook gegevens over zowel in- als uitwonende familieleden ('alter'). Deze alters kunnen bestaan uit partners, broers en zussen, kinderen en ouders. De jongste respondent die heeft meegewerkt aan het onderzoek was 18 jaar oud, de oudste respondent was 79 jaar oud.

De data van de NKPS is verzameld in vier waves. In dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van de eerste wave van de NKPS-dataset. De eerste wave vond plaats tussen 2002 en 2004. In totaal zijn er in wave 1 8161 face-to-face interviews afgenomen. De respons lag daarmee op 37.1%. Wanneer ankers niet op het eerste interview verzoek hadden gereageerd of deze hadden geweigerd, is er aan hen gevraagd om alleen een schriftelijke vragenlijst in te vullen. De uiteindelijke respons van de NKPS kwam hiermee op 44.7%.

Selectie

“Scheiden” wordt in dit onderzoek gezien als een wettelijke scheiding of het beëindigen van de relatie tussen ouders. In de vragenlijst van de NKPS is hier ook rekening mee gehouden. In dit onderzoek worden vragen gesteld over de biologische ouders van de respondent. Als de respondent voor het 8^e levensjaar is geadopteerd worden de vragen gesteld over de adoptieouders. In dit onderzoek is er apart gekeken naar de vader-kind relatie en naar de moeder-kind relatie. Allereerst is er gekeken naar de respondenten met een nog levende vader en/of moeder. Respondenten wiens vader (4462 respondenten) of wiens moeder (3192 respondenten) overleden of onbekend is, zijn uit de dataset gefilterd. Respondenten die niets konden vertellen over het opleidingsniveau van hun moeder (417 respondenten) of respondenten die niks konden vertellen over het opleidingsniveau van hun vader (692 respondenten) zijn uit de dataset verwijderd. Als laatste zijn mensen uit de dataset verwijderd als ze missende waarde hadden op de vragen over de relatiekwaliteit met en tussen hun ouders (203 respondenten). De uiteindelijke steekproef voor de vader bestaat uit 3.369 respondenten, die van de moeder bestaat uit 4.659 respondenten.

Operationalisering

De afhankelijke variabele in dit onderzoek is de ouder-kind relatie. De moeder-kind relatie en de vader-kind relatie worden onafhankelijk onderzocht. Aan de respondenten is de volgende vraag gesteld: “Hoe zou u al met al de relatie met uw moeder omschrijven”. De respondent kon kiezen uit de volgende categorieën van een antwoordkaart: 1 = niet zo goed, 2= redelijk, 3= goed en 4 = heel goed. Vervolgens werd dezelfde vraag gesteld over de relatie met de vader. Beide variabelen zijn gecodeerd naar een dichotome variabele: “ouder en kind hebben een goede relatie” of “ouder en kind hebben een slechte relatie”. Respondenten die de vraag hebben beantwoord met “niet zo goed” of “redelijk” zijn gecodeerd onder een slechte ouder-kind relatie. Respondenten die de vraag met “goed” en “heel goed” hebben beantwoord zijn gecodeerd onder een goede ouder-kind relatie.

In dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van verschillende onafhankelijke variabelen. Allereerst is er gekeken of er een scheiding heeft plaatsgevonden in het gezin van de anker. Er is gebruik gemaakt van de volgende vraag: “Zijn uw eigen ouders ooit van elkaar gescheiden?”. Er is in drie categorieën antwoord gegeven op deze vraag: “ja”, “nee” en “ouders hebben nooit samengeleefd”. Voor dit onderzoek is deze variabele gecodeerd naar een dichotome variabele, er is besloten om de derde categorie: “ouders hebben nooit samengeleefd” uit te sluiten van analyse.

De tweede onafhankelijke variabele die wordt gebruikt in dit onderzoek is de relatiekwaliteit van de ouders voorafgaand aan de scheiding. Aan de respondent werd gevraagd om te denken aan de situatie toen de respondent 15 jaar was. Als de ouders uit elkaar zijn gegaan voor het 15de levensjaar is gevraagd naar de situatie voordat de ouders uit elkaar gingen. De volgende vragen werden aan de respondent gesteld: “Hoe vaak kwam het voor dat er felle discussies waren tussen uw ouders?”, “Hoe vaak kwam het voor dat de één de ander sterke verwijten maakte?”, “Hoe vaak kwam het voor dat uw ouders niet meer met elkaar wilde praten?”, “Hoe vaak kwam het voor dat ruzies uit de hand liepen?” en “Hoe vaak kwam het voor dat uw ouder een tijdje niet meer bij elkaar woonden”. De respondenten gaven antwoord aan de hand van een antwoordkaart 1= niet, 2= een enkele keer, 3= meerdere keren en 4= Ouders hebben nooit samengeleefd. Eerst is er een Cronbach’s Alpha uitgevoerd om de betrouwbaarheid van de schaal te berekenen. De analyse gaf een Cronbach’s Alpha aan van .782, een indicatie dat de variabelen samengevoegd konden worden. Vervolgens is de vierde categorie “ouders hebben nooit samengeleefd” uit de data gehaald. De categorieën zijn vervolgens omgedraaid zodat elke hoge waarde staat voor een goede relatiekwaliteit en elke lage waarde staat voor een slechte relatiekwaliteit. Het gemiddelde van de vijf vragen is

gebruikt voor de nieuwe variabele: relatiekwaliteit van de ouders voorafgaand aan de scheiding.

De derde variabele die is gebruikt in dit onderzoek is de sociaaleconomische status van de moeder en de vader. Er is in dit onderzoek gebruik gemaakt van de informatie over het opleidingsniveau van de ouders van de anker. Het opleidingsniveau is een veelgebruikte methode om de sociaaleconomische status te bepalen (Hauser, 1994). Aan de anker is de volgende vraag gesteld: “Wat is de hoogste opleiding die uw moeder/vader met een diploma heeft afgerond?”. De anker kon kiezen uit categorieën van een antwoordkaart: 1 = lagere school niet afgemaakt; 2= alleen lagere school (incl. vglo); 3= lbo, huishoudschool, lhno; 4= avo, ulo, mulo; 5 = havo, mms; 6= vwo, hbsm atheneum, gymnasium; 7 = mbo, kmbo; 8= hbo, kandidaatsexamen; 9= universiteit; 10 = postacademisch (bv. Notariaat, artsexamen, doctorstitel). Het opleidingsniveau is vervolgens gecodeerd naar een variabele met drie categorieën. Om deze categorieën te maken is er gebruik gemaakt van de standaard onderwijsindeling 2016. Dit is een classificatie van opleidingen naar niveau en richtingen (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2016). De variabele is gecodeerd naar de volgende categorieën: 1 = laag opleidingsniveau 2 = middelbaar opleidingsniveau 3= hoog opleidingsniveau. Hierbij zijn lagere school niet afgemaakt, alleen lagere school (incl. vglo), lbo, huishoudsschool, ihno, avo, ulo en mulo gecategoriseerd als laag opleidingsniveau. Havo, mms, vwo, hbsm atheneum, gymnasium, mbo en kmbo zijn gecategoriseerd als middelbaar opleidingsniveau en HBO, universiteit en postacademisch als hoog opleidingsniveau.

Binnen dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van drie controlevariabelen. De eerste controlevariabele is de leeftijd waarop de respondent de scheiding van zijn ouders heeft meegemaakt. Hoe jonger het kind is ten tijde van de scheiding des te slechter is de relatie tussen ouder en kind en hoe sneller het kind de relatie met moeder en vader zou omschrijven als minder betrokken (Zill, Morrison & Coiro, 1993). Voor deze variabele is gebruik gemaakt van de vraag: “Hoe oud was u toen uw ouders uit elkaar gingen?”. De variabele is gecodeerd naar een categorische variabele met de categorieën: 0= geen scheiding meegemaakt, 1= scheiding meegemaakt als peuter of kleuter (leeftijd 1-6), 2= scheiding meegemaakt op de basisschool (leeftijd 7 – 12), 3= scheiding meegemaakt als puber (leeftijd 13 – 16), 4= scheiding meegemaakt als adolescent (leeftijd 17 – 21) en 5= scheiding meegemaakt als volwassenen (leeftijd van 22+).

De tweede controlevariabele is of de respondent broers of zussen heeft. Het hebben van broers en zussen kan als een buffer dienen in tijden van scheiding en kan zo de effecten van een ouderlijke scheiding verkleinen (Riggio, 2004). Er is gebruik gemaakt van de informatie

over het aantal broers en zussen van de respondent. Er is hier een dichotome variabele van opgesteld waarbij 0 = geen broers of zussen en 1 = wel broers of zussen.

De laatste controlevariabele is de leeftijd van de respondent ten tijde van het interview. Leeftijd kan van invloed zijn op de gerapporteerde ouder-kind relatie. Volgens onderzoek van Dunn (2004) ervaren ouderen kinderen vaak een positievere relatie met hun ouders. Een verklaring hiervoor is dat het contact met de ouders vaak minder is en daarom wordt ervaren als positiever.

Method

Om het verband te onderzoeken tussen ouderlijke echtscheiding en de ouder-kind relatie na een scheiding zijn multivariate analyses uitgevoerd. Omdat de afhankelijke variabele, de relatiekwaliteit tussen ouder en kind, een dichotome variabele is wordt er gebruik gemaakt van een logistische regressie. Allereerst is er een enkelvoudige logistische regressie uitgevoerd. De resultaten van deze regressie zijn te vinden in tabel 2, model 1. Vervolgens is er een meervoudige logistische regressie uitgevoerd met de controlevariabelen: leeftijd ten tijde van de scheiding, leeftijd bij afname interview en het hebben van broers en/of zussen. Deze multivariate analyse is uitgevoerd om te controleren of de relatie tussen ouderlijke echtscheiding en de ouder-kind relatie wordt beïnvloed door andere variabelen. De resultaten zijn terug te vinden in tabel 2, model 2. Om te onderzoeken of het effect van ouderlijke echtscheiding verschilt tussen mensen met verschillende opleidingsniveaus is er een interactie uitgevoerd. De uitkomsten zijn te zien in tabel 2, model 3.

Om het verband te onderzoeken tussen de relatie tussen de ouders, scheiding en de ouder-kind relatie zijn de analyses herhaald met beide onafhankelijke variabelen. Allereerst is er een enkelvoudige regressie uitgevoerd, de resultaten zijn te vinden in tabel 3, model 2. Vervolgens is er een meervoudige regressie uitgevoerd met de controlevariabelen: leeftijd, leeftijd bij de scheiding en het hebben van broers en zussen. De resultaten van deze meervoudige regressie zijn te vinden in tabel 3, model 2. Om te onderzoeken of het effect van de relatie tussen ouders en de ouder-kind relatie wordt beïnvloed door het opleidingsniveau van de respondenten is er een gebruikt gemaakt van een interactie. De resultaten zijn te vinden in tabel 3, model 3.

Resultaten

Beschrijvende statistieken

In tabel 1 zijn de beschrijvende statistieken van relatiekwaliteit, ouderlijke scheiding, de relatie tussen ouders en de sociaaleconomische status van ouders te zien. Ook zijn de beschrijvende statistieken van de controle variabelen weergegeven. Zowel voor de moeders als de vader zijn de beschrijvende statistieken apart beschreven. Voor de vader is de onderzoekspopulatie 3369 voor de moeder is dit 4659.

In de beschrijvende statistieken is te zien dat respondenten over het algemeen een goede relatie met hun ouders hebben. Een relatief klein percentage van de respondenten hebben een ouderlijke echtscheiding meegemaakt bij de vaders is dit percentage 13.2 procent bij de moeder 12.3 procent. De jongste respondent was ten tijde van het interview 18 jaar, bij de mannen was de oudste respondent 70 jaar oud bij vrouwen was dit 79 jaar. Daarnaast is te zien dat vaders over het algemeen een hoger opleidingsniveau hebben in vergelijking tot moeders. Een groot aantal respondenten heeft broers en/of zussen, rond de 96 procent.

Tabel 1: Beschrijvende statistieken van de variabelen: minimum, maximum, gemiddelde en standaarddeviatie

	Vader				Moeder			
	Min.	Max.	Mean	Sd.	Min.	Max.	Mean.	Sd.
Relatiekwaliteit ouder	0	1	.8121		0	1	.848	
Echtscheiding ouders	0	1	.132		0	1	.123	
Opleiding ouder:								
Laag	0	1	.5500		0	1	.750	
Midden	0	1	.202		0	1	.153	
Hoog	0	1	.248		0	1	.097	
Relatiekwaliteit ouders	1	3	2.564	.430	1	3	2.574	2.574
Leeftijd bij scheiding	0	5	.390	1.116	0	5	.356	1.067
Broers of zussen	0	1	.961		0	1	.958	
Leeftijd	18	70	35.32	9.338	18	79	38.43	10.67
N	3369				4659			

Scheiding en de ouder-kind relatie

In dit onderzoek wordt er apart gekeken naar het effect van scheiding op de moeder-kind relatie en het effect van scheiding op de vader-kind relatie. Beide resultaten worden in de tabellen weergegeven.

In tabel 2, model 1 is voor zowel de vader als de moeder een negatief significant effect voor scheiding gevonden. Voor zowel de moeder als de vader geldt dat de ouder-kind relatie slechter is als er een scheiding heeft plaatsgevonden in het gezin in vergelijking tot gezinnen waar geen scheiding heeft plaatsgevonden (vader: $b=-1.472$; $p<.001$, moeder: $b=-.653$; $p<.001$). Het effect voor moeders is minder sterk dan het effect voor vaders. In de kolom O.R. worden de kansverhoudingen besproken (odds-ratio). Voor de vader is er een odds van .230 gevonden. Dit houdt in dat de kans op een slechte vader-kind relatie .230 keer zo klein is voor niet gescheiden vaders dan voor vaders die wel zijn gescheiden. Voor moeders is de weergegeven odds-ratio .521. Voor moeders geldt dat de kans op een slechte moeder-kind relatie .521 keer zo klein is voor niet gescheiden moeders dan voor gescheiden moeders.

Om te controleren of er geen andere variabelen van invloed zijn op het verband tussen ouderlijke echtscheiding en de ouder-kind relatie is er een meervoudige logistische regressie uitgevoerd met de controlevariabelen leeftijd bij scheiding, opleidingsniveau van de ouders, het hebben van broers of zussen en leeftijd bij afname van de data. De resultaten zijn te vinden in tabel 2, model 2. Zowel bij de vader als de moeder wordt er na controleren voor de controlevariabelen nog steeds een negatief significant verband gevonden tussen ouderlijke scheiding en de ouder-kind relatie (vader: $b=-1.785$; $p<.001$, moeder: $b=-.987$; $p<.001$). Leeftijd van de respondent heeft een negatief significante invloed op dit effect. Voor leeftijd geldt dat hoe ouder iemand is, hoe kleiner de kans is dat deze persoon een slechte relatie met zijn vader heeft. Als iemand 1 jaar ouder is heeft deze een .978 keer zoveel kans op een slechte vader-kind relatie na een scheiding. Voor de moeder-kind relatie is deze kans .965. De andere controlevariabele laten geen significante effecten zien.

Om te onderzoeken of het effect van ouderlijke scheiding op de ouder-kind relatie verschilt tussen mensen met verschillende sociaaleconomische achtergrond is er gebruikt gemaakt van een meervoudige regressie met interactie. De resultaten zijn te vinden in tabel 2, model 3. Er wordt geen significant effect gevonden voor de interactie tussen scheiding en opleiding. Hieruit kunnen we concluderen dat er geen significant verschil in het effect van scheiding op de ouder-kind relatie bestaat voor mensen van verschillende sociaaleconomische achtergrond.

De ouder-ouder relatie, scheiding en de ouder-kind relatie

Om te onderzoeken of er een verband is tussen de ouder-ouder relatie, de ouder-kind relatie en scheiding is er een enkelvoudige logistische regressie uitgevoerd.

Tabel 2: Enkelvoudige en meervoudige logistische regressie met als afhankelijke variabele de ouder-kind relatie

	Model 1			Model 2			Model 2			Model 3			Model 3					
	Vader			Moeder			Vader			Moeder			Vader			Moeder		
	B	s.e.	O.R.	B	s.e.	O.R.	B	s.e.	O.R.	B	s.e.	O.R.	B	s.e.	O.R.	B	s.e.	O.R.
Constante	1.733***	.052		1.815***	.045		2.653***	.321		3.095***	.282		2.704***	.328		3.172***	.287	
Echtscheiding ouders	-1.472***	.109	.230	-.653***	.108	.521	-1.785***	.238	.168	-.987***	.236	.373	-1.965***	.329	.140	-1.345***	.335	.261
Opleiding							.076	.056	1.079	.112	.071	1.119	.050	.064	1.051	.055	.079	1.057
Leeftijd bij scheiding							.073	.071	1.076	.048	.071	1.049	.073	.071	1.076	.051	.071	1.053
Broers/zussen							-.242	.248	.785	.004	.204	1.004	-.244	.248	.784	.001	.204	1.001
Leeftijd							-.022***	.005	.978	-.035***	-.035	.965	-.022***	.005	.978	-.035***	.004	.965
Scheiding * opleiding													.100	.127	.431	.252	.169	1.287
R2 van Nagelkerke	.080			.013			.092			.046			.092			.047		
N	3369			4659			3369			4659			3369			4659		

*** p<.001, **p<.01, *p<.05

De resultaten zijn terug te vinden in tabel 3, model 1. Opnieuw zijn de resultaten voor de moeder-kind relatie en de vader-kind relatie apart in de tabel weergegeven.

Als we kijken naar het effect van de ouder-ouder relatie op de ouder-kind relatie zien we dat zowel voor vader als moeder er een positief significant effect is (vader: $b=1.330$, $p<.001$; moeder: $b=1.273$, $p<.001$). Als de ouders onderling een positieve relatie met elkaar hebben heeft dit een positief effect op de ouder-kind relatie. Als we kijken naar het effect van een scheiding op de ouder-kind relatie zien we dat er bij de vader opnieuw een significant negatief effect wordt gevonden ($b=-.962$, $p<.001$). Bij de moeder is er echter geen significant resultaat gevonden. De odds-ratio heeft bij de vader een waarde van 3.781. De kans op een goede vader-kind relatie is dus 3.781 keer zo groot als de ouder-ouder relatie ook goed is. Bij de moeder is de waarde van de odds-ratio 3.571. Voor de moeder geldt dus dat de kans op een goede moeder-kind relatie 3.571 keer zo groot is als de relatie tussen de ouders goed is.

Om te controleren of er geen andere variabelen van invloed zijn op het effect van de ouder-ouder relatie of een scheiding op de ouder-kind relatie is er een meervoudige logistische regressie uitgevoerd met de controlevariabelen: leeftijd, leeftijd bij scheiding en het hebben van broers en zussen. Ook is de variabele opleidingsniveau van ouder toegevoegd. De resultaten zijn te vinden in tabel 3, model 2. Zowel voor de vader als de moeder is er wanneer gecontroleerd voor leeftijd, leeftijd bij scheiding en het hebben van broers en zussen een positief significant effect gevonden voor de relatie tussen de ouders en de ouder-kind relatie (vader: $b=1.341$, $p<.001$; moeder: $b=1.302$, $p<.001$). Alleen de controlevariabele leeftijd lijkt een significante invloed te hebben op dit effect (vader: $b=-.023$, $p<.001$; moeder: $b=-.038$, $p<.001$). Hoe ouder iemand is, des te kleiner is de kans dat hij of zij een slechte relatie heeft met de ouder (vader: O.R.=.978, moeder: O.R.=.963). De andere controlevariabelen hebben geen significante invloed op dit effect. Opnieuw geeft de relatie tussen ouders een positief significant effect aan. Wanneer gecontroleerd voor de controlevariabele blijft er een positief significant effect bestaan tussen de ouder-ouder relatie en de ouder-kind relatie. Bij de vader heeft echtscheiding een negatieve invloed op de ouder-kind relatie ($b=-1.354$, $p<.001$). Bij de moeder is dit effect niet significant.

In tabel 3, model 3 zijn er twee interacties toegevoegd aan het model. In beide gevallen wordt er geen significant resultaat gevonden voor de interactie tussen ouder-ouder relatie en opleiding en scheiding en opleiding. Hieruit kunnen we concluderen dat er geen significant verschil zit in het effect van de ouder-ouder relatie en het effect van scheiding op de ouder-kind relatie voor mensen van een verschillende sociaaleconomische achtergrond.

Tabel 3: Enkelvoudige en meervoudige regressie met als afhankelijke variabele de ouder-kind relatie

	Model 1			Model 2			Model 2			Model 3			Model 3					
	Vader		Moeder	Vader		Moeder	Vader		Moeder	Vader		Moeder	Vader		Moeder			
	B	s.e.	O.R.	B	s.e.	O.R.	B	s.e.	O.R.	B	s.e.	O.R.	B	s.e.	O.R.	B	s.e.	O.R.
Constante	-1.665***	.264		-1.446***	.232		-.702	.420		-.147	.365		-1.135	.660		.151	.608	
Relatie tussen ouders	1.330***	.104	3.781	1.273***	.091	3.571	1.341***	.104	3.824	1.302***	.092	3.675	1.528***	.235	4.608	1.200***	.261	3.322
Echtscheiding ouders	-.962***	.120	.382	-.023	.122	.235	-1.363***	.256	.256	-.426	.254	.653	-1.354***	.359	.258	-.722	.370	.486
Opleiding							.098	.058	1.103	.123	.072	1.131	.361	.310	.244	-.099	.376	.906
Broers/zussen							-.340	.262	.712	-.004	.211	.996	-.350	.263	.704	-.006	.211	.995
Leeftijd							-.023***	-.005	.978	-.038***	.004	.963	-.023***	.005	.977	-.038***	.004	.963
Leeftijd bij scheiding							.101	.076	1.107	.073	.075	1.076	.101	.076	1.106	.076	.076	1.079
Relatie ouders* opleiding													-.109	.123	.897	.075	.150	1.078
Scheiding ouders * opleiding													-.004	.139	.996	.210	.191	1.233
R2 van Nagelkerke	.154			.083			.166			.118			.166			.118		
N	3369			4659			3369			4659			3369			4659		

*** p<.001, **p<.01, *p<.05

Conclusie en discussie

In deze studie is gekeken naar het effect van een ouderlijke scheiding en de ouder-ouder relatie op de ouder-kind relatie. Daarnaast is gekeken of dit effect verschilt tussen mensen met een verschillende sociaaleconomische achtergrond.

Ouderlijk conflict of een scheiding kan grote gevolgen hebben voor het welzijn van een kind. Ook kan de ouder-kind relatie flink te lijden hebben als gevolg van een scheiding of ouderlijk conflict. Ouders kunnen een gebrek aan betrokkenheid bij het kind hebben en er kunnen bij het kind emotionele- en gedragsproblemen ontstaan als gevolg van ouderlijk conflict. Verklaringen hiervoor zijn dat de negatieve gevoelens die tussen ouders spelen worden overgenomen in de ouder-kind relatie. Dit principe wordt ook wel *spillover* genoemd. Bij kinderen met gescheiden ouders ontstaat er vaak een loyaliteitsconflict. Kinderen willen graag goed met beide ouders blijven omgaan maar als gevolg van de scheiding of ouderlijk conflict ervaren ze schuldgevoelens op het moment dat ze met beide ouders blijven omgaan. De relatie die ouders onderling met elkaar hebben heeft een grote invloed op de ouder-kind relatie. Kinderen wiens ouders na een scheiding positief contact met elkaar hebben, hebben een betere relatie met hun vader en moeder in vergelijking tot kinderen wiens ouders met elkaar in conflict zijn. De emotionele relatie die ouders met hun kinderen hebben en de manier waarop ouders hun kinderen opvoeden kan verschillen als gevolg van de sociaaleconomische status van de ouders. Verstoringen in de ouder-kind relatie kunnen worden gezien als een gevolg van een lage sociaaleconomische status van de ouders. Op basis van de literatuur over scheiding, de ouder-kind relatie en de sociaaleconomische status zijn er vier hypothesen opgesteld. Er is gebruik gemaakt van data van de NKPS om de analyses uit te voeren.

Allereerst is er gekeken naar het effect van een ouderlijke scheiding op de ouder-kind relatie. Verwacht werd dat een scheiding een negatief effect op de ouder-kind relatie heeft. Deze hypothese wordt door de resultaten bevestigd. Mensen wiens ouders zijn gescheiden hebben een minder goede ouder-kind relatie in vergelijking tot mensen zonder gescheiden ouders. De tweede hypothese richt zich op de relatie die de ouders met elkaar hebben voorafgaand aan de scheiding. Verwacht werd dat de ouder-kind relatie beter is, als de relatie tussen de ouders goed is. Ook deze hypothese kan worden bevestigd aan de hand van de resultaten. Wanneer de relatie tussen de ouders goed is dan is de ouder-kind relatie beter zijn in vergelijking tot gezinnen waar de relatie tussen de ouders slecht is. Een ouderlijke scheiding en de kwaliteit van de ouder-ouder relatie blijken beide onafhankelijke voorspellers te zijn voor de ouder-kind relatie. Alleen in geval van de moeder is het effect van echtscheiding op

de ouder-kind relatie niet langer significant wanneer er rekening gehouden wordt met de ouder-ouder relatie. In veel gevallen gaan de kinderen na een scheiding wonen bij de moeder. De moeder-kind relatie is in deze gevallen vaak anders dan de vader-kind relatie. Dit kan een mogelijke verklaring zijn voor het afwezige effect van echtscheiding op de moeder-kind relatie wanneer rekening wordt gehouden met de relatie tussen de ouders. De derde hypothese: Het effect van scheiding op de ouder-kind relatie is sterker voor mensen met een lage sociaaleconomische status, is getoetst aan de hand van een logistische regressie met interactie. Er werd geen significant resultaat gevonden voor de interactie van opleiding op scheiding. Er kan dus niet worden geconcludeerd dat het effect van scheiding op de ouder-kind relatie verschilt voor mensen met een andere sociaaleconomische achtergrond. Ook hypothese vier: Het effect van de relatie tussen ouders op de ouder-kind relatie is sterker voor mensen met een hoge sociaaleconomische status kan op basis van dit onderzoek niet worden bevestigd. Dat er zowel voor hypothese 3 als hypothese 4 geen effect werd gevonden kan worden verklaard uit het feit dat bij vragen die gesteld zijn aan de respondenten de focus vooral ligt op het gevoel en de beleving van een scheiding en de manier waarop de respondent de relatie tussen zijn ouders heeft ervaren bij een leeftijd van 15. De gevoelens en belevingen van een scheiding en de ouder-ouder relatie staan los van de sociaaleconomische status van de ouders. Ouders kunnen na een scheiding misschien ruzie maken over geld, huizen en over de kinderen, maar dit staat los van de sociaaleconomische status van de ouders. Dit zou kunnen verklaren waarom er geen verschil in effect werd gevonden tussen mensen van verschillende sociaaleconomische achtergronden.

Op basis van de resultaten kan worden gesteld dat de ouder-kind relatie wordt beïnvloed door de relatie die ouders onderling met elkaar hebben. Als de ouders onderling een goede relatie met elkaar hebben, zal de ouder-kind relatie ook positiever zijn. Daarnaast wordt de ouder-kind relatie negatief beïnvloed door een ouderlijke scheiding. Op basis van dit onderzoek kan niet worden gesteld dat het effect van echtscheiding of het effect van de ouder-ouder relatie op de ouder-kind relatie verschilt voor mensen van verschillende sociaaleconomische achtergronden. Door in dit onderzoek niet alleen te kijken naar het effect van scheiding op de ouder-kind relatie maar ook het effect van de ouder-ouder relatie te onderzoeken, is er laten zien dat de negatieve effecten van een scheiding die benoemd worden in de literatuur niet alleen toe te wijzen zijn aan het proces van scheiding. De veranderingen in de ouder-kind relatie na een scheiding worden namelijk sterk beïnvloed door de relatie die ouders met elkaar hebben.

Een belangrijk punt van discussie in dit onderzoek is de definitie van de afhankelijke en onafhankelijke variabelen die zijn gebruikt in dit onderzoek. Er is gebruik gemaakt van vragen die door een interviewer gesteld zijn aan de respondenten over de relatie met en tussen de ouders. Voor sommige respondenten is de relatie met en tussen de ouders misschien een beladen onderwerp. Het is daarom goed mogelijk dat sommige respondenten op deze vraag sociaal wenselijk antwoord hebben gegeven waardoor een groot deel van de respondenten een positieve relatie met en tussen beide ouders heeft gerapporteerd. Volgens verschillende onderzoeken is het gebruikelijk dat volwassenen de relatie met hun ouders ervaren als positief. Een reden die hiervoor wordt gegeven is dat volwassenen over het algemeen relatief weinig tijd met hun ouders doorbrengen. Ook zijn er vragen gesteld over de relatie tussen de ouders waar de respondenten werd gevraagd om terug te denken aan de situatie voor de scheiding of bij een leeftijd van 15 jaar. Voor sommige respondenten is dit 20 jaar of meer geleden, het kan dus zo zijn dat ze de ouderlijke situatie anders herinneren dan dat deze werkelijk was.

Een ander belangrijk punt is dat er een scheve verdeling zit in het opleidingsniveau van de respondenten. Het overgrote deel van de respondenten heeft een laag opleidingsniveau. Dit kan zorgen voor een vertekend beeld in de resultaten.

Voor vervolgonderzoek is het interessant om te kijken of het geslacht nog de resultaten zou kunnen beïnvloeden. Zo kan de moeder-dochter relatie misschien verschillen met de moeder-zoon relatie of de vader-dochter relatie. Zo zou het kunnen zijn dat het effect van echtscheiding op de ouder-kind relatie groter is voor meisjes dan voor jongens. In dit onderzoek is alleen gebruik gemaakt van de eerste wave van data van de NKPS. De NKPS is afgenomen in vier waves. Met deze data kan er dus ook longitudinaal onderzoek gedaan worden. Voor vervolgonderzoek kan het interessant zijn om gebruik te maken van alle waves van de data. Zo zijn er misschien in wave 2 en 3 meer mensen gescheiden en hebben er misschien veranderingen plaats gevonden in de ouder-kind relatie. Er kunnen dan oorzaak-gevolg relaties kunnen worden vastgesteld wat tot nieuwe inzichten kan leiden.

Literatuurlijst

- Aitken, J. J. (2008). Inter-parental conflict, parent-child relationships and children's psychological adjustment- Implications for the family-school interface. Cardiff University (United Kingdom).
- Ahrons, C. R. (2007). Family ties after divorce- Long-term implications for children. *Family process*, 46(1), 53-65.
- Amato, P. R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 1269–1287.
- Amato, P.R., Booth, A., Johnson, D.R., & Rogers, S.J. (2007) *Alone together: How marriage in America is changing*. Harvard University press.
- Amato, P. R., Loomis, L. S., & Booth, A. (1995). Parental divorce, marital conflict, and offspring well-being during early adulthood. *Social Forces*, 73(3), 895-915.
- Astone, N., & McLanahan, S. S. (1991). Family structure, parental practices, and high school completion. *American Sociological Review*, 56, 309–320
- Bandura, A. (1969). Social-learning theory of identificatory processes. *Handbook of socialization theory and research*, 213, 262.
- Booth, A., & Amato, P. (1991). Divorce and psychological stress. *Journal of health and social behavior*, 69, 895-914.
- Björklund, A., Jäntti, M., & Solon, G. (2007). Nature and nurture in the intergenerational transmission of socioeconomic status: Evidence from Swedish children and their biological and rearing parents. *The BE Journal of Economic Analysis & Policy*, 7(2).
- Buchanan, C. M., Maccoby, E. E., & Dornbusch, S. M. (1991). Caught between parents- Adolescents' experience in divorced homes. *Child development*, 62(5), 1008-1029.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2018, 18 mei). *Echtscheidingen; leeftijdsverschil, kinderen, geboorteland, huwelijksduur* [dataset]. Geraadpleegd van
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2018, 5 november). *Huwelijksontbindingen; door echtscheiding en door overlijden* [dataset]. Geraadpleegd van <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/37425ned/table?ts=1551174979292>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2016). *Standaard onderwijsindeling*. Geraadpleegd van <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/classificaties/onderwijs-en-beroepen/standaard-onderwijsindeling--soi-->
- Chambers, D. (2012). *A sociology of family life*. Polity. p, 82
- Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American journal of sociology*, 94, S95-S120.

- Conger, R. D., Conger, K. J., & Martin, M. J. (2010). Socioeconomic status, family processes, and individual development. *Journal of Marriage and Family*, 72(3), 685-704.
- Conger, R. D., McCarty, J. A., Young, R. K., Lahey, B. B., & Kropp, J. P. (1984). Perception of child, child-rearing values, and emotional distress as mediating links between environmental stressors and observed maternal behavior. *Child Development*, 55, 2234-2
- Dodge, K. A., Pettit, G. S., & Bates, J. E. (1994). Socialization mediators of the relation between socioeconomic status and child conduct problems. *Child development*, 65(2), 649-665.
- Dohrenwend, B. S. (1973). Social status and stressful life events. *Journal of personality and social psychology*, 28(2), 225.
- Dohrenwend, B. S. (1973). Life events as stressors: A methodological inquiry. *Journal of health and social behavior*, 167-175.
- Dunn, J. (2004). Annotation: Children's relationships with their nonresident fathers. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 45(4), 659-671.
- Erel, O., & Burman, B. (1995) Interrelatedness of marital relations and parent-child relations: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 118, 108-132.
- Espenshade, T. J. (1979). The economic consequences of divorce. *Journal of Marriage and the Family*, 615-625.
- Fonagy, P. (2003). The development of psychopathology from infancy to adulthood: The mysterious unfolding of disturbance in time. *Infant Mental Health Journal*, 24, 212- 239.
- Hoff, E., Laursen, B., Tardif, T., & Bornstein, M. (2002). Socioeconomic status and parenting. *Handbook of parenting Volume 2: Biology and ecology of parenting*, 8(2), 231-52.
- Hoffman, S. D., & Duncan, G. J. (1988). What are the economic consequences? *Demography*, 25(4), 641-645.
- Kalmijn, M. (2012). "Long-Term Effects of Divorce on Parent-Child Relationships- Within-Family Comparisons of Fathers and Mothers".
- Keijer, M. G., & Liefbroer, A. C. (2012). Effecten van culturele en economische hulpbronnen op toekomstverwachtingen van adolescenten. *Sociologie*, 8(4), 382-406.
- Lempers, J. D., Clark-Lempers, D., & Simons, R. L. (1989). Economic hardship, parenting, and distress in adolescence. *Child development*, 25-39.
- Luthar, S. S. (1997). Sociodemographic disadvantage and psychosocial adjustment: Perspectives from developmental psychopathology. In S. S. Luthar, J. A. Burack, D.

- Cicchetti, & J. R. Weisz (Eds.), *Developmental psychopathology. Perspectives on adjustment, risk, and disorder* (pp. 459-485). Cambridge: University Press.
- McLeod, J. D., & Kessler, R. C. (1990). Socioeconomic status differences in vulnerability to undesirable life events. *Journal of health and social behavior*, 162-172.
- McLoyd, V. C. (1990). The impact of economic hardship on Black families and children: Psychological distress, parenting, and socioemotional development. *Child development*, 61(2), 311-346.
- Peterson, G. W., & Rollins, B. C. (1987). *Parent-child socialization*. In *Handbook of marriage and the family* (pp. 471-507). Springer, Boston, MA.
- Riggio, H. R. (2004). Parental marital conflict and divorce, parent-child relationships, social support, and relationship anxiety in young adulthood
- Roberts, B. W., Kuncel, N. R., Shiner, R., Caspi, A., & Goldberg, L. R. (2007). The power of personality: The comparative validity of personality traits, socioeconomic status, and cognitive ability for predicting important life outcomes. *Perspectives on Psychological science*, 2(4), 313-345.
- Sampson, R., & Laub, J. (1994). Urban poverty and the family context of delinquency: A new look at structure and process in a classic study. *Child Development*, 65(2), 523-540.
- Seltzer, J. A. (1994). Consequences of marital dissolution for children. *Annual review of sociology*, 20(1), 235-266.
- Spruijt, E. en Kormos, H. (2010). 'Handboek scheiden en de kinderen. Voor de beroepskracht die met scheidingskinderen te maken heeft'. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum
- Tschann, J. M., Johnston, J. R., Kline, M., & Wallerstein, J. (1990). Conflict, loss, change and parent-child relationships: Predicting children's adjustment during divorce. *Journal of Divorce and Remarriage*, 13, 1-22.
- Zill, N., Morrison, D. R., & Coiro, M. J. (1993). Long-term effects of parental divorce on parent-child relationships, adjustment, and achievement in young adulthood. *Journal of family psychology*, 7(1), 91.